

İBN TEYMIYYE’NİN GÖRÜŞLERİNİN DEVLET YÖNETİMİ VE SOSYAL YAPIYA ETKİLERİ

THE EFFECTS OF IBN TAYMIYYAH’S VIEWS ON STATE ADMINISTRATION AND SOCIAL STRUCTURE

Abdullah EKİNCİ*, İhsan PİLATİN**

Öz

Bu çalışmada, İbn Teymiyye’nin görüşlerinin, devlet yönetimi ve sosyal yapıya etkilerinin araştırılması amaçlanmaktadır. İbn Teymiyye, (ö. 1328) önemli bir İslâm âlimidir. O, doğudan, Moğolların, batıdan, Haçlıların İslâm beldelerini işgal ettiği yıllarda yaşamıştır. İbn Teymiyye, Müslümanların sıkıntılardan kurtulmalarının tek yolunun Selef-i Salihin dönemi uygulamalarına gitmek olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden, bu makalede onun siyaset teorisi, devletin meşruiyeti, yönetici ile halk arasındaki ilişkiler ve toplumsal düzen anlayışı araştırılmıştır. Bu doğrultuda, onun görüşlerinin temelini özellikle devlet yönetiminde adaletin ve şeriatın ikamesi ve yöneticinin sorumluluklarını ifası oluşturmaktadır. Onun görüşlerinin sosyal yapıya etkilerinde, bireylerin dini ve ahlaki bakımdan sorumlu oldukları ve toplumun ıslahı için, hurafe ve bid’atlerden soyutlanmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Bu makalede, İbn Teymiyye’nin görüşlerinin yaşadığı dönemdeki devlet yönetimine ve sosyal yaşantıya önemli etkileri olduğu gibi bu etkilerin günümüze kadar geldiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelime: : İslâm Tarihi, İbn Teymiyye, İslâm Âlemi, Devlet Yönetimi, Sosyal Yapı.

Abstract

This study aims to investigate the effects of Ibn Taymiyyah’s views on state administration and social structure. Ibn Taymiyyah (d. 1328) is an important Islamic scholar. He lived during the years when the Mongols from the east and the Crusaders from the west invaded the Islamic lands. He stated that the only way for Muslims to get rid of the troubles was to go back to the practices of the Salaf-i Salihin period. Accordingly, his political theory, legitimacy of state, relations between ruler and people and his understanding of social order was investigated in this article. The basis of his views is especially the establishment of justice and sharia in state administration and the fulfillment of the ruler's responsibilities. In the effects of his views on the social structure, it is emphasized that individuals are religiously and morally responsible and that they should be isolated from superstitions and heresies for the reformation of society. In this study, qualitative research method was used. This article has established that Ibn Taymiyyah’s views had an important impact on the state administration and social life during his time, and that these effects have survived to the present day.

Keywords: Islamic History, Ibn Taymiyyah, Islamic World, State Administration, Social Structure.

i Bu çalışma, İhsan PİLATİN’in “Tarihsel Süreçte Ebü’l Abbâs Takıyyuddîn Ahmed Bin Abdülhalim Bin Mecdiddîn Bin Abdüsselâm El Harranî, İbn Teymiyye’nin Fikirlerinin Devlet Yönetimi ve Toplumsal Yapıya Etkileri” adlı doktora tezinden çıkartılmıştır.

* Prof. Dr. Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih ABD, E-posta:aekinci@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4767-2002.

** Dr. Öğrn. Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, E-posta:nasuhiplatin9@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5744-1849.

GİRİŞ

İbn Teymiyye, 1263 tarihinde günümüzde Şanlıurfa sınırları içinde bulunan Harran'da doğmuştur. Ailesinde, Hanbeli mezhebine mensup yetkin âlimler vardır (Arpa, 2002, s. 23; İbn Taymîyah vd., 2009, s. 2; Philips, 2015, s. 3). İslâm âleminde hem dini hem de siyasi fikirleri ile önemli izler bırakmış bir âlimdir (Kılıç, 2020, s. 4; H. Şahin, 2013, s. 616; Tariq, 2016, s. 3). İbn Teymiyye, altı/yedi yaşına kadar Harran'da ailesi ile birlikte Hanbeli âlimlerinden oluşan bir ortamda yaşamış ve ilk eğitimini ailesinden almıştır (Arpa, 2002, s. 23; Black, 2011, s. 153; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, s. 6549).

Moğollar, 1258 tarihinde Abbasi Halifeliğine son vermiş ve halife el- Müsta'sım Billâh'ı (hük.1242-1258) öldürmüşlerdir. Bununla yetinmeyip, Bağdat'ın batısındaki ve kuzeyindeki İslâm beldelerine saldırılarda bulunmuşlardır. Moğollar, Mardin'i istila edince, İbn Teymiyye'nin ailesi, 1269 yılında, o zamanlar Memlûklerin yönetimi altındaki Şam'a göç etmek zorunda kalmışlardır (El-Tobgui, 2020, ss. 78-79; Fazlullah, 2010, s. 12; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, ss. 181-236; Koca vd., 1999, s. 391; Laoust, 2021, s. 21; Oral, 2022, s. 92; Sarrio, 2011, s. 275). Bu göç, İbn Teymiyye'nin üzerinde derin etkiler bırakmış ve onun bir İslâm âlimi olarak aldığı kararları şekillendirmiştir (Tariq, 2016, s. 2).

Bu dönemde, İslâm dinini kınamak amacıyla büyük bir Hristiyan Evanjelik hareketi yükselmekteydi. Haçlılar aralıksız bir şekilde Filistin'e saldırırken, Suriye'deki Hristiyanlar da Kıbrıs'ta İslâm Peygamber'ini eleştirmekte, Hristiyanlığın hak din olduğunu ispatlamak için eserler yazmakta ve dinî tartışmalar başlatmaktaydılar (Taymiyyah, 2001, s. 3). Aynı dönemde, İslâm dünyasında tam bir parçalanmışlık durumu hâkimdi. İbn Teymiyye, İslâm birliğinin sağlanması için çaba göstermekteydi. Ancak, dönemin âlimleri, birliği sağlamaktan çok uzaktı ve sürekli çatışma hâlindeydi. Bir ihtilaf konusu bitmeden, bir başka ihtilaf konusu gündeme gelmekte; âlimler arasındaki sürtüşme ve düşmanca tavırlar devam etmekteydi. Hatta bu dönemde yapılan tartışma ve münakaşalar, önceki dönemlere kıyasla çok daha ileri boyutlara ulaşmıştı (Eryiğit, 2018, s. 43). İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde, İslâm âleminin durumu oldukça kötüydü. Müslümanlar, birlik ve beraberlikten yoksun olup, kendilerini yönlendirecek bir liderden mahrumdu. Bunun sonucunda, küçük devletçiklere bölünmüşlerdi. Müslümanlar böyle dağınık ve zayıf durumda iken, doğudan Moğollar, batıdan ise Haçlılar onlara saldırmaktaydı. Bunun yanı sıra, Müslümanlar arasındaki mezhep çatışmaları öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki bazı mezhep mensupları, Haçlılara ve Moğollara yardım ederek Müslümanların daha büyük sıkıntılar yaşamamasına sebep olmaktaydı (Akyol, 2019, s. 11; Eryiğit, 2018, s. 25).

İslâm âlemindeki bu problemlerin, İbn Teymiyye'nin karakteri üzerinde büyük etki bıraktığı anlaşılmaktadır.

İslâm âleminin büyük sıkıntılar içinde olduğu yıllarda dünyaya gelen, çocukluğunda ve gençlik yıllarında bu sıkıntıları ailesi ile birlikte yaşayan İbn Teymiyye, sahip olduğu keskin zekâ ve güçlü hafızası ile birçok bilim dalında çok sayıda hocadan ders alarak yetkin bir İslâm âlimi olmuştur (Black, 2011, s. 154; Eryiğit, 2018, s. 9; İbn 'Abd al-Hâdî, 1970, s. 3; İbn Taymîyah, 2003, s. 21; Oral, 2022, s. 94). İbn Teymiyye, donanımlı ve cesur bir âlim olduktan sonra, medresede ders vermekle kalmamış, devlet yönetimi dâhil olmak üzere, yaşamın her alanında gördüğü yanlışlıklara, bid'atlere, adaletsizliklere ve yozlaşmalara müdahale ederek bunları İslâm'ın ilk yıllarındaki uygulamalarla düzeltme yoluna gitmiştir (Eryiğit, 2018, s. 80). Bu hususta, İbn Teymiyye'nin ilmî açıdan yetkinliğinin ve cesaretinin olaylara müdahale etmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Bu makalenin amacı, XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarında yaşamış İbn Teymiyye'nin fikirlerinin kendi zamanındaki devlet yönetimine ve sosyal yapıya etkilerini araştırıp ortaya koymanın yanı sıra bu fikirlerin tarihî süreçte ülkelerin yönetimlerine ve insanların yaşamlarına etkilerini incelemektir. İbn Teymiyye hakkında yazılmış birçok eser mevcuttur; ancak bu çalışma, İbn Teymiyye'nin görüşlerinin yönetim ve sosyal alana etkilerinin geçmişten günümüze kadarki süreci incelemesi noktasından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Zira, yapılan literatür taramasında, İbn Teymiyye'in yaşadığı dönemden günümüze kadar başta öğrencileri tarafından olmak üzere, çok sayıda eser yazılmıştır. Öğrencilerin yazdıkları eserler, biyografik eserler olup onun hayatını detaylı bir şekilde yansıtmaktadır. Ayrıca, öğrencisi İbn Kayyim el Cevziye, hocası İbn Teymiyye'nin dağınık haldeki eserlerini "El-Fetavâ" adı altında bir araya getirmiş; diğer eserlerini de temize çekmiştir. Jon Hoover gibi araştırmacılar, onun itikadî yönü üzerinde eserler verirken, Yahya Michot, eserlerinde İbn Teymiyye'nin itikadî yönünü işlemiş ve Mardin Fetvası hakkındaki yanlış anlamaları düzeltmeye çalışmıştır. Müslüman araştırmacıların bazıları onun verdiği fetvaları överken bir kısmı ise eleştirmektedir. Henry Laoust, İbn Teymiyye'nin doktrinlerinin sosyal düzen ve siyaset ile ilgisini ortaya çıkarmaya çalışırken, bazı batılı yazarlar, onun Vehhabîlik ve ardından ortaya çıkan Selefi oluşumlarla ilişkisini araştırmaktadırlar. Bazı yazarlar, İbn Teymiyye'nin Moğollara karşı yaptığı mücadeleye yoğunlaşırken, diğerleri onun Moğol karşıtı verdiği üç fetvayı araştırarak günümüzdeki grupların bu fetvalardaki hükümleri kendi açılarından yorumlamalarını incelemektedir. Bunun için İbn Teymiyye'nin görüşlerinin asıl kaynakları, amilleri ve uygulamaya konulması hususunda analizler gerçekleştirilmiştir. Bu

sebeple, giriş kısmında İbn Teymiyye'nin hayatı kısaca anlatıldıktan sonra, onun fikirlerinin oluşma ortamı kısaca açıklanmış, makalenin devamında bu görüşlerin devlet yönetimi ile sosyal yapıya etkileri aktarılmaya çalışılmıştır.

Yapılan literatür taramasında, İbn Teymiyye hakkında yazılmış çok sayıda eser ile karşılaşmıştır. Bu eserler, dört kategoride sayılabilir: Birincisi, İbn Teymiyye'nin yazdığı eserler: otuz yedi ciltten oluşan fıkıh, akaid, siyaset, tasavvuf, ibadetler ve sosyal konuları içeren “Mecmû’u’l-Fetâvâ” adlı eseri; Şii Mutahhar Hillî'nin yazdığı “Minhâcü’l Kerâme” adlı Şii propagandası yapan esere karşı yazdığı “Minhâcü’s-Sünne en-Nebeviyye” adlı eseri; akıl ve naklin çatışmadığını bilakis aklın nakli teyit ettiğini, Eş’arî ve Mutezilî fikirlerini tenkit ettiği “Dar’ Te’ârud el-‘akl ve’n-Nakl” adlı eseri; devlet yönetimi, adalet, kamu düzeni ve idareci-halk ilişkileri üzerine yazdığı “es-Siyâsetü’s-Şer’iyye” adlı eseri; Selefî akidenin temel prensiplerini özetlediği itikadî konuları içeren “el-Akîdeü’l-Vâsıtiyye” adlı eserleridir. İkinci olarak Arapça kaynaklar gelmektedir: Bunlardan en önemlileri; İbn Teymiyye'nin hayat ve menkıbelerini ihtiva eden biyografik bir eser olan İbn Abdülhâdî'nin kaleme aldığı “el-Ukûd ed-Durriyye fî Menakib Şeyhülislam İbn Teymiyye”; Çağdaş Arap âleminde İbn Teymiyye'nin fikirlerini tenkitçi bir tavırla ele alan Muhammed Ebu Zehrâ'nın “İbn Teymiyye” adlı klasikleşmiş monografik eserlerdir. Üçüncü kategoride, Batılı akademisyenlerin İbn Teymiyye hakkında yazdıkları eserler gelmektedir: Bunlar: Henri Laoust'un İbn Teymiyye'nin siyasi ve içtimai görüşleri üzerine yazılmış ilk öncü eseri, “Essai Sur les doctrines sociales et politiques de Taki-d-Din Ahmad b. Taimiya” (Takiyeddin Ahmed b. Teymiyye'nin Sosyal ve Politik Doktrinleri Üzerine Deneme). George Makdisi'nin İbn Teymiyye'nin tasavvuf ile ilişkisine yoğunlaşan önemli makalesi “İbn Taymiyya: A Sufi of the Qadiri Order” (İbn Teymiyye: Kadiri Tarikatının bir Sûfisi), Yahya Michot'un İbn Teymiyye'nin “Er-Red ale’l-Mantıkıyyîn” adlı eserinin İngilizce çevirisi ve incelenmesini içeren “Muslim Theology: Ibn Taymiyya Against the Greek Logicians” (Müslüman Teolojisi: İbn Teymiyye Yunan Mantıkçılara Karşı) adlı eseri; Jon Hoover'ın İbn Teymiyye'nin kötülük ve kader anlayışını sistematik olarak inceleyen kayda değer bir monografisi, “İbn Taymiyya's Theodicy of Perpetual Optimism” (İbn Teymiyye'nin Sürekli İyimserlik Teodisesi) adlı eseri ve Carl Sharif El-Tobgui'nin “İbn Taymiyya on Reason and Revelation” (İbn Teymiyye'nin Akıl ve Vahiy Üzerine Düşünceleri) eseridir. Dördüncü kategoride Türkçe çalışmalar yer almaktadır. Bunlar: Ferhat Koca, M. Sait Özervarlı ve Mustafa Kara'nın İbn Teymiyye ile ilgili hazırladıkları ve en güvenilir ansiklopedi maddesi “İbn Teymiyye”; Ahmet Özel'in İbn Teymiyye hakkında Türkçe literatürde mühim bir başvuru eseri, “İbn Teymiyye ve İslâm Dünyasında Etkileri” ve Mehmet Özşenel'in İbn

Teymiyye'nin görüşlerini topluca inceleyen eseri, “İbn Teymiyye'nin Düşünce Dünyası” sayılabilir. Ancak onun fikirlerinin devlet yönetimi ve sosyal yapıya olan etkileri hakkında herhangi bir esere rastlanmamıştır. Bu yüzden, mezkûr makalenin literatürde bir boşluğu dolduracağı umulmaktadır.

1. İbn Teymiyye'nin Görüşlerinin Devlet Yönetimine Etkileri

1.1.Devlet yönetimi ve yönetimin meşruiyeti konusundaki görüşleri

İbn Teymiyye'nin siyaset teorisi, şeriat merkezli bir yönetim anlayışına dayanmaktadır. İbn Teymiyye'nin 1311 ile 1315 yılları arasında kaleme aldığı temel siyasi eseri “es-Siyâsetü's-Şer'iyye”, Şeriatla Yönetim Kitabı'dır. İbn Teymiyye, siyaset anlayışını, şeriatın kendisinden ilham almıştır. İbn Teymiyye, Hanbeli geleneğinin ahlaki saflığını elde etmeye çalışmış ve şeriatı yönetim prosedürlerine uygulamayı savunmuştur. Abbasi halifeliğinin son bulmasıyla, İbn Teymiyye, İslâmî terimler bağlamında fiili olarak bağımsız ve yasal kabul edilebilir yönetimlerin varlığını savunmuştur (Black, 2011, s. 155).

Bu bağlamda, Muhammed Felat Aktan'ın “Bir Nasîhatü'l-Mülûk Tercümesi: Siyâset-Nâme” adlı kitabında, temel olarak Gazali'nin devlet yöneticiler için yazdığı “Nasîhatü'l-Mülûk” kitabının detaylı incelemesi yapılmaktadır. Aktan, kitabın giriş bölümünde devlet yöneticilerine yazılan ve onlara öğüt ve tavsiyeleri ihtiva eden siyasetnamelerin tarihsel gelişim sürecini açıkladıktan sonra, Türklerde ve Müslümanlarda devlet yöneticileri için yazılan bütün siyasetnamelerin bir özetini yapmaktadır. Aktan, eserinde siyasetnamelerin temel amacının devlet başkanı ve diğer yöneticilerin halka daha iyi hizmet götürmelerini sağlamak için sahip olmaları gereken özellikleri ve yapmaları gerekenleri anlatır. Buna göre, yöneticinin en başta adil olması ve ülkesinde adaleti tesis etmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra yöneticinin yüksek ahlaka sahip olması ve ülkesinin kalkınması ve korunması için elinden gelenin en iyisini yapması kendisinden beklenmektedir. Netice olarak, bu eserler devlet başkanı, vezirler ve diğer idarecilerin toplumun mutlu ve müreffeh olması için yapmaları gereken eylemleri ve sahip olmaları gereken özellik ve erdemleri anlatan eserler olarak tarih boyunca yöneticilere rehber olmuşlardır (Aktan, 2021, ss. 1-29). Bir devlet yöneticisinin ve idarecilerinin yukarıda belirtilen özellikleri, teferruatlı olarak İbn Teymiyye'nin kaleme aldığı, “es-Siyâsetü's-Şer'iyye” adlı eserinde de bulunmaktadır.

Bu doğrultuda, İbn Teymiyye, “es-Siyâsetü’ş-Şer’iyye” adlı eserinde, nasihatname şeklinde halkın gerçekliğini ve hayatın örneklerini kullanarak İslâm Amme Hukuku konularını işler. Bu konular arasında anayasa, idare, ceza hukuku, kamu hakları, maliye hukuku ve alt dalları yer alır (Z. Şahin, 2020, ss. 16-17). Dolayısıyla eser, İbn Teymiyye’nin siyaset teorisini yalnızca teorik bir çerçevede değil, toplumsal pratiklerle ilişkilendirerek İslâm kamu hukukunun temel ilkelerini sistematik biçimde ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

İbn Teymiyye’ye göre, devlet bir amaç değil, dinî gayelerin gerçekleştirilmesi için bir araçtır. Devlet ve yönetim, dinin ve Allah’ın emirlerini yerine getirmekle mükelleftir. Dinin ikamesi, yönetimle mümkündür. Buna göre, devlet, Müslümanların dünya ve ahiretle ilgili işlerinin yerine getirilmesi işini yürüten mekanizmanın ismidir (Eryiğit, 2018, s. 75). İbn Teymiyye’ye göre İslâm Devletinin temel işlevi, İslâm dininin ve Allah’ın emir ve yasaklarının yerine getirmesidir. Ona göre, bir devletin meşruiyeti, yöneticilerin İslâm hukukuna uygun hareket etmesine bağlıdır. Şeriatı uygulayan bir yönetici, meşru bir yönetici olarak kabul edilirken, İslâm hukukundan sapmalar gösteren yöneticiler ise meşruiyetlerini kaybederler (Eryiğit, 2018, ss. 76-77). Bu çerçevede, İbn Teymiyye’nin devlet anlayışı, siyasal otoritenin meşruiyetini doğrudan şeriatın uygulanmasına bağlayan normatif bir perspektif sunmakta ve İslâm siyaset düşüncesinde hukuk-merkezli bir yaklaşımın temsilcisi olarak öne çıkmaktadır.

Henry Laoust, bu konuda şunları ifade etmektedir: “İbn Teymiyye’nin öngördüğü yönetimin, âlimlere boyun eğen bir topluluk yerine, güçlü ve bağımsız bir idareci sınıfına sahip olması gerekmektedir. Bu idareciler, İslâm’ın hükümlerine tam teslimiyet ve uyum göstererek meşruiyet kazanacaktır” (Laoust, 2021, s. 61). Laoust’un değerlendirmesi, İbn Teymiyye’nin meşruiyeti dinî ilkelere bağlılık ve bağımsız bir yönetim erkinin varlığıyla temellendirdiğini göstermektedir.

Ovamer Anjum, “İslâm Düşüncesinde Siyaset, Hukuk ve Toplum: Teymiyye Zamanı” adlı eserinde iki ideali araştırır: Birincisi; salih bir halifenin yönetimindeki ittihat etmiş canlı bir din, ikincisi ise siyasetten uzak dinî ve manevi bir hayattır. Yazar, İslâm’ın klasik döneminde siyasi alanın ortadan kalkışını ve bazı âlimlerin İslâm tarihine müdahalelerini inceler. İbn Teymiyye, bu iki ideali uzlaştırarak, bazen de klasik dönem gelişmelerini eleştirip reddederek, İslâm’ın asr-ı saadet dönemini canlandırmaya çalışmıştır (Anjum, 2012, ss. 8-9). Bu doğrultuda, İbn Teymiyye, devletin yalnızca dünyevî bir kurum olmadığını, aynı zamanda onun iyi yönetilmesinin dinî bir sorumluluk gerektirdiğini savunmuştur. Bu konuda, İbn Teymiyye, yönetimde şûranın (danışma) çok önemli olduğunu vurgular. Devlet yönetimiyle ilgili yazdığı “es-Siyâsetü’ş-Şer’iyye” adlı eserinin bir bölümünü şûra konusuna ayırarak, istişarenin

önemine dikkat çeker (Eryiğit, 2018, s. 80). Bu yaklaşım, İbn Teymiyye'nin siyasal düşüncesinde şûranın, yönetim sürecinin meşruiyetini ve katılımcılığını güçlendiren temel bir ilke olarak konumlandırıldığını ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye, yönetim uygulamalarında Selef'in benimsediği uygulamalara aykırı olanlara itibar etmez; yapılan her türlü uygulamanın asr-ı saadet dönemindeki bir örneğini arar. Yahya Michot da bu konuda, İbn Teymiyye'nin Memlûk yönetimindeki uygulamaları Selefî perspektiften değerlendirdiğini ve Selef-i Salihin döneminde bulunmayan uygulamalara itibar etmediğini ifade eder. Michot'a göre, İbn Teymiyye'nin Selefîlik anlayışı ılımlılık, faydacılık, açık fikirlilik ve merhamet gibi nitelikleri barındırır. Michot, İbn Teymiyye'nin vahiy ve peygamberlik ilkelerine bağlı kalarak Müslümanlara karşı merhametli ve anlayışlı bir tutum sergilediğini vurgular ve onun idealizm ve gerçekçiliği günümüz dünyasında ilgi çeken bir İslâm hümanizmiyle birleştirdiğini belirtir (Michot, 2022, s. 430). Bu noktada Michot, İbn Teymiyye'nin yönetim anlayışını peygamberi uygulama olan merhamet ve anlayış içeren bir idealizm ve hümanizm olduğunu ifade eder. İbn Teymiyye, bir âlimin devlet kademesinde etkili olabilmesinin bir kıstasının da âlimlerin devlet yöneticileri ile yakın ilişkiler içinde olmamasına bağlar. Diğer bir deyişle, İbn Teymiyye, devlet kademesinde resmi olarak çalışmamış ve bağımsız davranmıştır. Ancak önemli olaylarda aksiyona geçmekten çekinmemiş ve sultana öğüt vermeyi görev edinmiştir.

Bu hususa bir örnek vermek gerekirse, 1303 tarihinde, Şam'ı işgal etmeye hazırlanan Moğol Gazan Han'a karşı, Kahire'ye kadar giderek Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn "el-Melikü'n-Nâsır" (hük. 1293-1294; 1299-1309; 1310-1341) ile görüşmüş; onun isteksiz tavrı karşısında onu şu sözlerle uyarmıştır: "Eğer siz savaşta Suriye'yi müdafaa etmezseniz, biz de barışta onun nimetlerinden faydalanacak yeni bir sultan seçeriz." İbn Teymiyye, bu görüşme sonucunda sultanı ordusuyla savaşa katılmaya ikna etmiştir (Arpa, 2002, s. 28; Eryiğit, 2018, s. 13; Islahi, 1988, s. 26; İbn'i Kesir, 2023, s. 12).

İbn Teymiyye, nübüvvet hilafetinin imkânsız olduğunu düşündüğü için talep etmemekte, ancak şeriat devletini şart koşmaktadır. Yönetimi iki temel üzerine bina etmektedir: Emanetlerin ehline verilmesi ve adaletle hükmetmek. Yöneticilerin devleti şeriat kurallarına göre yönetmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Eğer yöneticiler Allah'ın emirlerine uymazlarsa, ülkede çatışma ve devletin yıkılma riski doğmaktadır. Abbasiler ve Emevilerden örnekler vererek, Allah'ın şeriatını uygulayan yöneticilerin güçlendiğini belirtmektedir (Eryiğit, 2018, ss. 77-78).

Bu konuda, İbn Teymiyye'nin kaleme aldığı ve Vecdi Akyüz'ün Arapçadan Türkçeye tercüme ettiği “es-Siyasetü’ş-Şerriyye” adlı eserinde, yapılacak işlerin, o işlerde ehil olanlara verilmesinin hem aklın hem de dinin bir gereği olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, liyakat prensibinin hem aklî hem de şer’î temelleri olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre yöneticilik yalnızca güç sahibi olmak değil, aynı zamanda üstlendiği emaneti taşıyabilecek mesleki ve ahlaki yeterliliğe de sahip olmakla mümkündür (İbn Teymiyye, 1985, ss. 37-43).

İbn Teymiyye, ilk dört halifenin meşruiyetini kabul etmiş ancak tek bir halifenin gerekliliğini reddederek birçok emirliğin varlığına izin vermiştir. Yöneticilerin dini kanunları uygulamasını ve hukuki görüşlerinde Kur’an ve Sünnete dayanmasını talep etmiştir. İbn Teymiyye, yöneticilerin Allah’a açık bir itaatsizlik içinde bulunmaları hali dışında, mevcut siyasi otoriteye itaat edilmesi gerektiğini savunmuş ve “iyiliği isteyip kötülükten sakındırmayı” vurgulamıştır (Laoust, 2021, s. 4). Burada İbn Teymiyye'nin ilginç bir görüşü ön plana çıkmaktadır: Ona göre, İslâm siyaset düşüncesi bağlamında, aynı dönemde farklı Müslüman ülkelerde birden fazla halifenin Müslümanların siyasi otoritesi olarak varlık gösterebilmesi mümkündür.

Münire Gözde Aygın, halifelik müessesesinin kaldırılmasından sonra Selefilik kavramının halifeliğin yerine ikame edilme arzusuyla, Suudi Arabistan’ın kendisine karşı yürütülen karalama kampanyasına karşı, Vehhâbîlikten çok Selefilik kullanmaya yöneldiğini belirtmektedir (Aygın, 2022, s. 182).

1.2. Yöneticinin görevleri ve halkın hakları

İbn Teymiyye, İslâm devlet anlayışında, yöneticinin birincil görevinin toplumda adaleti sağlamak ve şeriat kanunlarını uygulamak olduğunu vurgulayarak ifade etmiştir. Onun nazarında, eğer bir yönetimde adalet yoksa o yönetim zalim olarak kabul edilir; bu yüzden böyle bir yönetim halkın desteğinden mahrum kalır. Antony Black, İbn Teymiyye'nin Müslüman liderleri, şeriata göre yüksek bir statüye sahip gördüğünü ve halkın yönetime dair büyük beklentiler taşıdığını ifade etmektedir. İbn Teymiyye, adaletli ve ahlaklı bir yönetimin gerekliliğini vurgulayarak, yöneticilerin İslâm’ın hükümlerine tam anlamıyla bağlı kalması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, yöneticiler ile din âlimleri işbirliği içinde olmalı, devlet; dinî değerler doğrultusunda yönetilmeli ve kamu hizmetleri dinin ahlaki ilkelerine uygun şekilde yürütülmelidir. O, ideal bir yöneticinin cesaret ve stratejik zekâyı adalet ve sadakat anlayışıyla dengeleyerek hareket etmesi gerektiğini öne sürmektedir. İbn Teymiyye, etkili bir yönetimde şiddetin zaman zaman gerekli olduğunu savunmuş ve suçlulara yönelik yasal

cezaların titizlikle uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre cihat, Allah'a kulluk görevleri arasında en öncelikli olanlardan biri olup, hacdan daha büyük bir önem taşımaktadır. İbn Teymiyye, İslâm siyasi düşüncesinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilebilecek bazı fikirleri şaşırtıcı bir netlikle ortaya koymuştur. Ancak o, belki de Sünni fıkının son özgün düşünürüdür (Black, 2011, s.162).

Gerçekçi siyaset ve sorumluluk anlayışını kendisine rehber edinen İbn Teymiyye, yönetimde; “İmkânlar nispetinde sorumluluk esastır. Yönetici gücü yettiği kadar adaleti sağlamalıdır”, demektedir. İbn Teymiyye, bu hususta ideal yönetimin her zaman tesis edilemeyeceğini kabul etmektedir; buna rağmen var olan şartlarda en iyiye ulaşma çabasını sorumluluk olarak tanımlamaktadır. Bu; onun siyaset anlayışının faydacı yönünü göstermektedir (İbn Teymiyye, 1985, ss. 43-51).

Adem Akyüz'ün Türkçeye çevirdiği İbn Teymiyye'nin “es-Siyasetü's-Şerriyye” adlı eserinde onun adalet konusundaki görüşü şöyledir: “Adalet, gökleri ve yeri ayakta tutan ilkedir. Devletin varlığı da onunla kaim olur.” Bu söz, adalet müessesesinin sadece ferdi değil, toplumsal ve siyasal düzenin de en önemli kurumu olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, İbn Teymiyye, adaletli yönetim icra etmeyen idarelerin ve idarecilerin uzun ömürlü olmayacağını belirtmektedir (İbn Teymiyye, 1985, ss. 93-106).

Buna ilaveten, “es-Siyâsetü's-Şerriyye” çevirisinde idarecilerin görevleri açıklanmaktadır. Şöyle ki : “Kamu görevlileri ve idareciler, halkın mal ve haklarını korumakla mükelleftirler. Bu görevlerinde gösterecekleri ihmal, halka yapılmış zulüm sayılır.” Burada İbn Teymiyye, İslâm devletindeki yöneticilerin asli vazifesinin, kamu malını ve haklarını korumak olduğunu ifade etmektedir. Yöneticinin görevini kötüye kullanması, yalnızca idari bir kusur olmayıp aynı zamanda dinî bir sorumluluğun ihlali olarak görülmektedir (İbn Teymiyye, 1985, ss. 106-114).

İbn Teymiyye'nin siyaset teorisi, sultanı değil halkı merkeze alır. Toplumsal dejenerasyonun yönetimin başından değil, toplumsal bozulmadan kaynaklandığını belirtir. Çözüm olarak siyasi bir proje, yani İslâm şeriatını önerir (Töre Sivrioglu, 2013, s.88-89). İbn Teymiyye'ye göre, halkın yönetime karşı sorumluluğu vardır, diğer taraftan yöneticiye itaatin ancak İslâm hukukuna uygun yönetim icra ettiği sürece devam etmesi gerekir. Bu konuda, Henri Laoust, İbn Teymiyye'nin öngördüğü yönetimin, âlimlere boyun eğen bir topluluk yerine, güçlü ve bağımsız bir idareci sınıfına sahip olması gerektiğini belirttiğini ifade etmektedir. Bu idareciler, İslâm'ın hükümlerine tam teslimiyet ve uyum göstererek meşruiyet kazanacaktır. Aynı zamanda, İbn Teymiyye, halkın yüksek vergilerden kaynaklanan sıkıntılarını çözmek için

adaletin ve siyasi otoritenin devamlılığını ve bunun sonucunda istikrarın sağlanmasını önermektedir (Laoust, 2021, ss. 60-61).

İbn Teymiyye'nin çağında, Memlûk yönetiminde ulema en etkili toplum kesimlerden biriydi. Bazı âlimler yönetime yaranmaya çalışırken, diğerleri yönetimi yönlendirme çabası içine girmişlerdir. İbn Teymiyye ve öğrencileri, yönetim üzerinde oldukça etkili olmuştur (Arpa, 2002, s. 54). Adem Eryiğit, İbn Teymiyye'yi idareciler ve âlimleri topluma emretme yetkisine sahip iki grup olarak görür ve ulu'l-emr kavramıyla her iki grubu kasteder. İbn Teymiyye'ye göre, bu iki grup; sorumluluk bilinci, ahlaki erdem ve dinî hükümlere bağlılık gibi özelliklere sahip olmalıdır. Aksi takdirde toplum yozlaşır. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevi hem yöneticilerin hem de âlimlerin en öncelikli görevidir. Ayrıca, İbn Teymiyye, devlet idarecilerinin ilim bakımından donanımlı olmaları gerektiğini savunur ve âlimlerle istişare etmelerinin önemini vurgular (Eryiğit, 2018, s.49-50).

İslam iktisat tarihinde, ahlaki ilkelerin hukuk mekanizmaları ve siyasi otorite aracılığıyla uygulama alanı bulduğu kurumlardan biri 'hisbe' olmuştur. Hisbe kurumunun iktisadi açıdan taşıdığı önem ahlak, siyaset ve iktisat ekseninde üstlendiği tarihsel işlevden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda İbn Teymiyye'nin 'Bir İslâm Kurumu Olarak Hisbe' adlı eseri, hem kurumun iktisadi yönlerini konu edinmesi hem de onun ekonomik görüşlerine ışık tutması bakımından dikkate değer bulunmaktadır. İbn Teymiyye, Orta Çağ'da ekonominin temel problemleri ile ilgilenen bir Müslüman âlimdir. O, mülkiyet haklarını üç seviyede sınıflandırır: kişinin, toplumun ve devletin mülkiyet hakları. Ayrıca piyasadaki arz ve talep dengesi, çalışanların ücretleri, para ve faiz gibi konularda detaylı araştırma ve çalışmalar yapmıştır. Devletin, halkın mutluluk ve refahını sağlamaktan sorumlu olduğunu savunur ve devleti, ekonomik faaliyetlerde esas organ olarak görür. Faizi yasaklar; adaletli ücretlendirme ve vergi politikasını savunur. Ayrıca, kredi araçlarını eleştirir ve paranın işlevlerine önem verir (Sarı, 2020, s. 268). Bu doğrultuda, İbn Teymiyye'nin ekonomik düşüncesi, dönemin koşullarını aşan bir bütünlük ve derinlik taşımakta, ahlaki ilkelere dayalı bir piyasa düzeni inşa etmeyi amaçlayan, devlet müdahalesini meşrulaştıran ve sosyal adaleti önceleyen erken dönem bir iktisadi model önerisi niteliğinde görünmektedir.

İbn Teymiyye, sadece yöneticileri değil bunun yanı sıra âlimleri de halka emretme yetkisi ile donatırken bu iki grubun da kendilerinden beklenen sorumluluk bilincine, ahlaki erdemlere ve İslâm dininin hükümlerine bağlı olma şartını getirir. Bu bağlamda İbn Teymiyye'ye göre, devletin hukuk kurumları, dini konularda hükümleri zorla kabul ettirebilir, ancak bu hükümler Allah ve Resul'ünün hükümlerine uymazsa, âlimler bu içtihaı kabul etmemelidir. Yanlış

hükmü bilerek kabul eden âlim dinden çıkar. Âlimler, eziyete uğrasalar bile doğruyu söylemekten vazgeçmemelidirler. Devletin adalet işlerini yürüten kadı, sünnete aykırı karar verirse bile, âlimler Allah'ın ve Resul'ünün hükmüne göre amel etmelidir. Hulefâ-yi Râşidîn, ilim sahibi sahabelere danışarak hüküm vermişlerdir (Eryiğit, 2018, ss. 50-51).

İbn Teymiyye'nin sosyal olaylarda verdiği hüküm, üst yönetici tarafından önemli bulunarak uygulamaya konulmuştur. 1293 yılı başlarında, Şam'da Assâf isimli bir Hristiyan, Peygamber'e hakaret edip sövmüştür. Bunun üzerine, İbn Teymiyye ve müderris arkadaşı el-Fârikî, Şam'daki sultan temsilcisine durumu bildirmişlerdir. Naipten gereğinin yapılacağını öğrendikten sonra, olay yerinden ayrılmışlardır. Bu arada bazı insanlar taşkınlık yapmış, Assâf ifade vermeye getirilirken taşlanmış, bunun üzerine her iki âlim de gözaltına alınmış; Assâf, Müslüman olunca, serbest bırakılmışlardır. Ancak İbn Teymiyye, yazdığı “eş-Şârim el-Meslûl ‘alâ Şâtım ar-Resûl” adlı eserinde anılan kişinin idam edilmesi gerektiğini Kur'an ve hadisten deliller getirerek ispatlamaya çalışmıştır. Bu hüküm Sultana bildirilince, sultan suçlunun idamına karar vermiştir (İbn Teymiyye, 1976, ss. 4-10). Bu olay, İbn Teymiyye'nin toplumsal olaylarda hükmün verilmesinde hukuka ve yönetime etki edebildiğini göstermektedir.

İbn Teymiyye, salt bir din âlimi olarak faaliyet göstermemiş; aynı zamanda yerel yöneticileri ve merkezi yönetimi uyarak onlara danışmanlık yapmış; bu haliyle yönetimi etkilemiştir. İbn Teymiyye'nin öğrencisi ve onun hayatını “Ukûdü'd-Dürriyye fî Menâkıb Şeyhülislâm İbn Teymiyye” adlı biyografik eserinde anlatan İbn Abdülhâdî, İbn Teymiyye'nin Gazan Han'ın 1303 yılında Şam'ı ele geçirme girişimine karşı, çevrede bulunan bütün emirlerle görüşmeler gerçekleştirerek onların savaşa katılmalarını sağlamıştır. Buna ek olarak, Memlûk Sultanı, Melik el-Nasır'ı da ikna ederek, Memlûk ordusunun da savaşa katılmasını sağlamıştır. İbn Abdülhâdî, İbn Teymiyye'nin Ramazan ayında gerçekleşen savaşta hem ordunun moralini yükselten vaazlar verdiğini hem de kendisi ve kardeşleri ilk saflarda savaşarak askerlere cesaret verdiklerini belirtmektedir. Şakhab diğer adıyla Merc-i Suffar savaşından galip geldiklerini ifade eden yazar, halkın ve devlet adamlarının İbn Teymiyye'ye büyük bir teveccüh gösterdiklerini yazmaktadır (İbn Abdülhâdî, t.y.). Bu durum, İbn Teymiyye'nin zamanın idari birimlerine danışmanlık yaptığını, devlet yöneticisini savaşması için ikna ettiğini hatta savaşta komutanlık yaparak yöneticilik özelliğini ortaya koyduğunu göstermektedir.

İbn Teymiyye'nin görüşleri, kendi döneminde Memlûk yönetimini sınırlı ölçüde etkilemiştir. Ancak, öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Teymiyye'nin eserlerini ve fetvalarını derleyip yayınladıktan sonra, İbn Teymiyye'nin görüşleri XVIII. yüzyılda etkili olmaya başlamıştır. Hanbeli âlim Muhammed Abdulvehhab, İbn Teymiyye'nin görüşlerine dayanarak bir yönetim

anlayışı geliştirmiş ve XIX. yüzyılda Suudi Arabistan, Vehhabîlik anlayışını benimsemiştir (Black, 2011, s. 162; Koca vd., 1999, ss. 413-414).

Selim Öztürk, “Suudi Arabistan ve Taliban Rejiminin Oluşumunda Siyasi Selefilik Rolü” adlı doktora tezinde, Suudi Arabistan ve Taliban rejiminin siyasi selefilikten etkilendiğini analiz etmektedir. Selefilik evrimini inceleyen Öztürk, İbn Teymiyye'nin Muhammed İbn Abdulvehhap üzerindeki etkisini ve onun ideolojik yaklaşımları şekillendirdiğini vurgulamaktadır (Öztürk, 2018, s. 14).

Taliban yönetimi, genel olarak Deobandi geleneğine dayanmaktadır. Bu gelenek, temel olarak Sünnî anlayışta olup Hindistan alt kıtasında gelişmiştir. Ancak bu ideoloji zaman içinde Selefi ve Cihadî söylemlerle harmanlanmış; bu noktada İbn Teymiyye'nin şu görüşleri aşırı yorumlarla Taliban üzerinde tesirli olmuştur: “Cihadın her Müslümana fert olarak farz olması; şeriatın ülkede mutlak hâkimiyeti ve hurafelere karşı duruş” (Meijer, 2014, s. 4). Bu durum, Taliban oluşumunu dolaylı olarak İbn Teymiyye ile ilişkilendirilmektedir.

2. İbn Teymiyye'nin Görüşlerinin Sosyal Yapıya Etkileri

İbn Teymiyye'nin düşünceleri, sadece devlet yönetimiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal düzen konusunda da önemli etkiler yaratmıştır. İbn Teymiyye'nin etkisi, sadece kendi dönemi ile sınırlı kalmamış, İslâm düşünce tarihinde kalıcı izler bırakmıştır. Fikirleri, dönemin ulemaları, yöneticileri ve halk arasında tartışma ve kutuplaşmalara yol açmıştır. Tarih boyunca İbn Teymiyye'nin fikirlerini savunanlar olduğu gibi, onu sert bir şekilde eleştirenler de olmuştur (Koca vd., 1999, ss. 413-414).

İbn Teymiyye'nin görüşlerini benimseyen Vehhabî din adamları, bid'at kavramını kullanarak Sûfî ve Şîî uygulamalarını çok tanrılı olarak etiketlerler. Bu takıntı, bazen Müslüman kardeşlerin mürtet ilan edilmesine yol açabilir. Ana akım Müslümanlar, dinde yeniliğin yasak olduğu konusunda hemfikir olsalar da, Vehhabî din adamları İbn Teymiyye'nin katı duruşundan yararlanarak diğer Müslümanların meşru kabul ettiği pek çok uygulamayı bid'at olarak nitelendirir ve Sûfî ile Şîî iddialarını reddederler (Hassan, 2016, ss. 4-5).

İbn Teymiyye, zamanın tarikatlarının çok sayıda hatalarını eleştirmiştir. İbn Teymiyye, tasavvufu özü itibarıyla züht ve takvaya dayalı bir yol olarak kabul etmekle birlikte, tarikatlarda ortaya çıkan bid'atleri, şeriat dışı zikir ve ibadet biçimlerini, şeyhlere mutlak bağlılığı, keramet

iddialarını ve özellikle vahdet-i vücud anlayışını sert biçimde eleştirmiş; sahih tasavvufla şeriat dışı eğilimleri birbirinden ayırmaya çalışmıştır (İbn Taymiyyah, 2005, ss. 53-58).

İbn Teymiyye, haber aldığı veya karşılaştığı her türlü bid'ate müdahale etmiş ve bunun uygulanmasını engellemiştir. Buna bir örnek vermek gerekirse, 1304 tarihinde, İbn Teymiyye'ye birtakım kişilerin nehir yatağındaki bir taşta kutsiyet verdiklerin, bu taşta adakta bulunduklarını ve ona ihtiramda bulunduklarını haber almıştır. Bunun üzerine, derhal harekete geçmiş, yanına bir taş ustasını ve bazı arkadaşlarını alarak bahsi geçen taşı kırdırarak ortadan kaldırmıştır. El-Tobgui, ise makalesinde İbn Teymiyye'nin bir camide cemaatin ihtiram gösterdiği bir taşı kırdırıp yok ettiğini ifade etmektedir (El-Tobgui, 2020, s. 82; Eryiğit, 2018, s. 14; Hoover, 2019b, s. 31). Bu olay, İbn Teymiyye'nin Allah'tan başka hiçbir şeye kutsiyet atfedilemeyeceği kararlılığını göstermektedir. Buna ek olarak, İbn Teymiyye, saçları sakallarına karışmış, ateş üzerinde yürüyüp insanlara keramet gösteren bir kısım tarikat dervişlerinin hilelerini ortaya çıkararak, onları şarlatanlıkla suçlamıştır (Little, 2012, s. 479). İbn Teymiyye'nin dervişe gösterdiği reaksiyonun temel sebebi İslâmiyet'in yalana ve aldatmaya cevaz vermediğin göstermek istemesidir. Bu hususta, İbn Teymiyye'nin inancın, akılcı ve kalbi kabul olduğunu ima etmesi önem arz etmektedir.

Şu açık bir gerçektir ki, İbn Teymiyye, radikal görüş ve farklı uygulamaları ile İslâm âlimleri arasında yerini almıştır. Bu konuda, Jon Hoover, İbn Teymiyye'nin İslâm geleneğinin orta dönemindeki en keskin ve tartışmalı din bilginlerinden biri olduğunu ve yazılarının modern çağda farklı amaçlar için kullanıldığını belirtir. Tunuslu düşünür Ebu Ya'rub el-Marzuki, İbn Teymiyye'yi modern felsefi nominalizmin habercisi olarak, Fazlur Rahman ise reformist modernizmin modeli olarak görmektedir. Katar merkezli Yusuf el-Karadavî, İbn Teymiyye'yi merkeziliği savunan bir âlim olarak değerlendirir ve onun çoğulcu toplumda siyasi katılımı ve savunmacı cihat yaklaşımını desteklediğini ifade eder (Hoover, 2016, s. 177).

Bazzano'ya göre, İbn Teymiyye, modern öncesi ve sonrası dünyada hem olumlu hem de olumsuz algılar uyandırmıştır. Onun hukuki, siyasi ve teolojik görüşleri din ve devlet otoritelerini rahatsız etmiş, bu nedenle hayatı boyunca birçok kez hapse atılmıştır. Hem düşmanları hem de sevenleri olmuştur; cenazesine yüz binlerce kişi katılmıştır. Çağdaş bilim, İbn Teymiyye'yi ya sapkın ya da önemli bir ilham kaynağı olarak tasvir etmektedir. (Bazzano, 2015, s. 100).

Yakın zamana kadar İbn Teymiyye, edebiyatçı, anti-rasyonalist ve gelenekçi olarak görülmekteydi. Etkisinin sınırlı olduğu düşünülmekte ve Vehhabîlik tarafından temsil edildiği kabul edilmekteydi. Geleneksel Müslüman muhbirler bu imajın oluşmasında etkili olmuştur.

Ancak, son iki yüzyılda İbn Teymiyye'ye olan ilgi artmış ve Batı biliminde de önem kazanmıştır. Henri Laoust, İbn Teymiyye'nin sosyal ve politik düşüncesine yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunan ilk araştırmacılardan biridir. Yeni araştırmalar, İbn Teymiyye'nin felsefe ve Sûfîzme yaklaşımının karmaşık ve derin olduğunu göstermektedir (Anjum, 2012, ss. 10-11).

Maurice Gaudefroy-Demombynes'e göre, Vehhabîler, İbn Teymiyye'nin fikirlerinden ilham alarak Mekke ve Medine'deki kutsal evleri yıkmış veya kapatmıştır. Ancak bu hareket Suudi Arabistan ile sınırlı kalmış, Kuzey Afrika'da ise kalabalıklar, alışkanlıklarını değiştirmemiş ve Vehhabî eğilimli ulemanın, murâbıtlara karşı muhalefetine kayıtsız kalmıştır (Gaudefroy-Demombynes, 1941, s. 38).

Selefilik, Ahmed bin Hanbel ile başlayıp İbn Teymiyye ile şekillenmiştir. XVIII. yüzyılda Suudi Arabistan'da Muhammed b. Abdulvehhab'ın hareketi ile dönüm noktası yaşamıştır. Abdulvehhab, İbn Teymiyye'nin tevhid görüşlerini benimseyerek Kur'an ve Peygamberin emir ve yasakları dışındaki her şeyi bid'at kabul etmiştir. Bu görüşe karşı çıkanların malı, kanı ve canı helal sayılmıştır. Daha sonra Vehhabîlik, Kral Faysal döneminde panislâmist bir şekil almış ve "Siyasal İslâm" ideolojisine dönüşmüştür (İşcan, 2012, ss. 60-61; Toprak, 2019, s. 18).

XX. yüzyılda, geleneksel Ehl-i Hadis taraftarları, Endonezya, Mısır ve Pakistan gibi ülkelerde örgütlenmiş ve selefi fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. XX. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik olarak güçlenen Suudi Arabistan, dünyaya açılma projesiyle siyasi güç kazanmış ve seleflerin etkisi artmıştır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemde, bazı mütefekkirler klasik kelimeler ve tasavvuf metotlarının yeterli olmadığını düşünüp, Selefi hareketine ve akıl, teknik ile teknolojik yeniliklere yönelmenin gerekliliğini belirtmişlerdir. Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh ve Muhammed İkbal bu fikirdeki düşünürler arasında yer alır. Aynı dönemde bazı müfessirler de tefsirlerinde Selefi hareketiyle ilgili önemli bilgiler kaydetmiştir (Toprak, 2019, s. 19).

İbn Teymiyye'nin kişisel dindarlık ve davranışlarda aşırılıklardan kaçınmaya çalıştığı, sağduyuyu ve iyi niyeti teşvik ettiği belirtilmektedir. Buna göre, İbn Teymiyye günümüz İslâmcı aşırılığını haklı çıkarmak için kullanılamaz. İbn Teymiyye hakkında üç yaygın iddia reddedilmektedir. Bu iddialar; yöneticilerin mürtet ilan edilmesini meşrulaştırdığı, barış ve savaş alanı olarak bölünmüş bir dünya görüşüne sahip olduğu ve kendisiyle aynı fikirde olmayan Müslümanları kolayca kâfir ilan etmesidir (Khan & Kendall, 2016, s. 178).

Michot'a göre, fetvalar yalnızca verildikleri belirli durumlar için geçerlidir ve evrensel din kuralları olarak genelleştirilemez. Michot, Kaddafi'yi öldürmenin Libya halkını kurtarmak

amacıyla pragmatik bir değerlendirme olduğunu ve isyanların her zaman yarardan çok zarar getirdiğini belirtir. Michot, aşırılıkçıların İbn Teymiyye'yi kendi yöneticilerine karşı silahlı ayaklanmayı meşrulaştırmak için kullanamayacaklarını savunur. İbn Teymiyye'nin Moğol karşıtı fetvalarının yazıldıkları koşullarla sınırlı olduğunu ve dini, sadece Allah'a ibadet amacıyla kullanmayı amaçladığını açıklar. Şiddetin enerji ve gücü, dinin ilerlemesine yönlendirilmesi gerekmektedir (Michot vd., 2012, ss. 155-163).

XVII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Kadizadeli reform hareketi, İbn Teymiyye'nin seçici kullanımına dair bir örnektir. Kadizadelileri bilgilendiren entelektüellerden ikisi Birgili Mehmed Efendi (ö.1573) ve Ahmed el-Akhisarî'dir (1632). Maturidi Kelam teolojisini takip eden bu Hanefi âlimler, İbn Teymiyye'nin teolojisiyle yakın olmasalar da, mezar ziyaretlerinin tehlikelerine karşı uyarmak için İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'den yararlanmışlardır. El-Akhisarî, bid'at hakkındaki görüşlerini oluşturmak için İbn Teymiyye'nin eserinden alıntılar yapmıştır (Hoover, 2019a, s. 153). İbn Teymiyye, yaşadığı zamanda kabir, türbe ve mezar ziyaretlerinde, insanların ölüden medet ummaları, bu mekânlara bir kutsiyet atfetmelerini şirk kabul etmiş ve insanların bu amaçla bu yerleri ziyaret etmelerinin yanlış olduğu ile ilgili fetva vermiştir.

İbn Teymiyye, Selefi geleneği savunurken, diğer mezheplerin bazı görüşlerini eleştirmiştir. İbn Teymiyye, Hanbeli olmasına rağmen, verdiği fetvalardan bazıları, Hanbeli fıkhnın hükümlerinden farklı hükümler vaz etmekteydi ve bu hükümlerle çelişmekteydi. Bu durum, onu kendi mezhebinin de âlimleri tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur (Eryiğit, 2018, s. 54; Weismann, 2001, s. 266).

İbn Teymiyye, çeşitli gruplar ve uzmanlar tarafından farklı amaçlarla kullanılır. Bazıları eylemlerini meşrulaştırmak için adını kullanırken, diğerleri bu suçları eleştirir. İslâmcılar, Selefiler, aşırıcular, teröristler, oryantalistler, İslâm uzmanları ve aşırılık araştırmacıları gibi geniş bir yelpazede insanlar İbn Teymiyye'ye atıfta bulunur ve birbirlerini doğrularlar (Kuhn, 2020, s. 22).

İbn Teymiyye, bazı fıkhi durumlar için Hanbeli mezhebinin temel alarak fetva verirken, bazı durumlarda diğer mezheplerin kararlarını temel almış, bazı durumlarda ise cari olan hükümlerden farklı bir hüküm vermiştir. İslâm'da evlilik akdi (talak) hususunda verdiği fetva da bu türdendir. İbn Teymiyye, Peygamber zamanında tek seferde üç talakla boşanma olayı ile ilgili bir hadis bilmediğini, bu durumun Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer zamanında üç talak bir talak sayıldığı ancak boşanmayı güçleştirmek amacı ile Hz Ömer'in bu durumu üç talak olarak hükme bağladığını belirtmiştir. İbn Teymiyye, sinir anında erkeğin sarf ettiği üç talak ile

boşama sözünün sadece bir talak yerine geçtiğini belirtmesi, geleneksel yorumlara aykırı olmasına karşın, toplumsal olarak aile kurumunun korunması açısından faydalı görünmektedir (Awal, 1997, ss. 43-44; Fushoosh, 2016, ss. 79-80; Yalçın, 2020, ss. 217-218).

Üçlü talak tartışmasında, Ehl-i Hadis görüşü Necd'li âlimler üzerinde etkili olmuştur. Necd'li Vehhabî âlimleri, Hindistan'daki çalışmalarının ardından İbn Teymiyye'nin eserlerini benimsemişlerdir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim, kendi zamanlarında boşanma konusundaki görüşleri nedeniyle eleştirilmişlerdir. Günümüzde ise İbn Baz ve İbn Uthaymîn gibi Suudi âlimlerin fetvaları, Hindistan'da yayılarak İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in yöntemlerini yaygınlaştırmaktadır (Krawietz vd., 2013, s. 207).

SONUÇ

İbn Teymiyye, İslâm âleminin büyük sıkıntılar yaşadığı XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başlarında zamanın ilmin merkezi konumundaki Şam'da yaşamış reformcu bir İslâm âlimidir. Moğollar ve Haçlıların Müslümanlar üzerindeki baskısına ilave olarak, mezhepler arası çatışmanın, tarikat ve insanların giriftar oldukları bid'atlerin olduğu bu dönemde yaşayan İbn Teymiyye, Müslümanları asr-ı saadet dönemindeki refah ve huzura kavuşturmanın yollarını aramıştır. İbn Teymiyye'nin devlet yönetimi ve sosyal yapı hakkındaki fikirleri, İslâm siyaset düşüncesinde ve sosyal yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Onun Kur'an'ı ve Sünnet'i esas alan adalet, meşruiyet ve yöneticinin sorumlulukları hakkındaki görüşleri, İslâm dünyasında yönetim anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Yaşadığı dönemde, Memlûk yönetimine danışmanlık yapmıştır. Moğolların Şam'a saldırmasının arifesinde Sultan el-Melikü'n-Nâsır ile görüşerek onun savaşa katılmasını sağlamış, Moğollar ile Memlûkler arasında yapılan Merc-i Suffar (Şakhab) harbinin kazanılmasında önemli katkıları olmuştur. İbn Teymiyye, Memlûk yönetiminin Müslüman âlimlerin tavsiyeleri ile yönetilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Devletin Müslümanların refah ve huzurunu sağlamakla görevli olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca, yönetimde adalet sağlanarak, zalimlere gerekli cezaların verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İslâm topraklarında Selef-i Sâlihîn döneminde bir tek halife bulunmasına rağmen, İslâm âleminde aynı anda birden fazla halifenin var olabileceği yönünde kanaat beyan etmiştir. İslâm siyasal düzeninde, hangi şart altında olursa olsun bir imamın (devlet başkanı) varlığının gerekli olduğunu ileri sürmüştür. İslâmî yönetimin, ülkenin ekonomisinden sorumlu olduğunu hisbe müessesini düzgün işletilmek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Devletin Kur'an, Sünnet ve selefî emirleri ve kuralları doğrultusunda yönetilmesi gerektiğini beyan etmiştir.

İbn Teymiyye, yaşadığı dönemde karşılaştığı hurafe ve bid'atlere ya bizzat kendisi ya da etrafındaki âlimler ve talebeleri aracılığıyla karşı çıkmış ve bu tür yanlış uygulamalardan vazgeçilmesine katkı sağlamıştır. Mesela, bazı Müslümanların bir dere yatağındaki taşı kutsadıklarını ve ona ihtiram ettiklerini duyunca öğrencileri ile gidip o taşı yakıp kırmışlardır. Şam'da İslâm Peygamber'ine küfreden bir Hristiyan olduğunu haber alınca bir müderris arkadaşı ile mahkemenin yapıldığı yere gitmiş, suçlunun cezalandırılması gerektiğini ifade etmiş bu hususta ısrar etmiştir. Hristiyan, Müslümanlığı seçince affedilmiştir. Ancak, sultan ulemadan konu ile rapor istemiş; İbn Teymiyye'nin gerekçeli hükmünü sultan uygun bulmuş ve suçlunun idam kararını onaylamıştır. Tasavvuf ehlinin bazı uygulamalarını eleştirmiş, bu uygulamaların Allah'a ortak koşma sonucunu çıkarabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, bazı tarikat ehlinin ateşin üzerinde yürümesinin bir göz boyama ve hile olduğunu kanıtlamıştır. Müslümanların, mezarlara ve türbelere giderek ölüden yardım dilemelerinin şirke sebep olduğunu bunun yasaklanmasını istemiştir. İslâm'da evlilik sözleşmesinde geçen üç talakın bir anda söylendiğinde, sadece bir talak yerine geçtiğini boşanmanın meydana gelmediğini fetva şeklinde yayınlamıştır. Ayrıca, birçok konuda zamanın kabulünden farklı fetvalar vererek dikkatleri üzerine çekmiştir.

İbn Teymiyye'nin görüşleri kendi döneminde devlet yönetimine etkide bulunmuş; bazı sultanlar, onun verdiği fetvalar ve fikirlere uymuştur. Ancak sosyal yönden verdiği fetvalar ve eleştirdiği kesimler onu düşman olarak görmüş, sürekli şikâyet ederek onun hapse atılmasına sebep olmuştur. Yalnız, İbn Teymiyye'nin yaşam tarzı, cesareti, tevazuu ve verdiği fetvalar halk nezdinde büyük kabul görmüş, cenaze merasimine binlerce erkek ve kadın katılmıştır.

XVIII. yüzyıla kadar herhangi önemli bir yansıması görünmeyen İbn Teymiyye fikirleri, o zamanlar Osmanlı toprakları içinde yer alan Suudi Arabistan'ın Necd bölgesinde ortaya çıkan Muhammed Abdulvehhap tarafından doktrin haline getirilmiş; XIX. yüzyılda Suudi Arabistan, onun fikirlerini temel alan Vehhabîlik ile yönetilmeye başlanmıştır. Arabistan'daki Vehhabî yönetimi, sosyal hayat normlarını da İbn Teymiyye'den ilham alığını iddia eden Muhammed Abdulvehhab'ın fetvalarına göre oluşturmuştur.

Şu an, Afganistan, Taliban tarafından yönetilmektedir. Taliban da yönetiminde şeriat kurallarını ikame ettiğini ifade etmektedir. Bu yönetimin, Afganistan sosyal yapısına etkilerinin olduğu görülmektedir.

Günümüzde de, İbn Teymiyye'nin fikirleri birçok siyasi ve dini tartışmada referans alınmakta bazı ülkelerin yönetim ve halklarının sosyal yaşamında etkilerini göstermektedir. Bu bakımdan, onun görüşlerinin tarihsel bağlamı içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca onun

özellikle devlet yönetimi konusunda ileri sürdüğü fikirler, modern yönetim anlayışına katkı sağlayacak önemli bir perspektif sunabilir. Son olarak, fikri temellerinin İbn Teymiyye'ye dayandığını ifade eden radikal grupların oluşumlarının ve uygulamalarının daha detaylı araştırılması, onun fikirlerinin evrildiği noktayı anlamamızda önemli olabilir.

KAYNAKÇA

- Aktan, M. F. (2021). *Bir Nasihatü'l-Mülk Tercümesi: Siyâset-Nâme* (Uzun Dijital). Sonçağ Akademi.
- Akyol, T. (2019). *İbn Teymiyye Düşüncesinde Ehl-i Beyt* [Yüksek Lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Anjum, O. (2012). *Politics, law and community in Islamic thought: The Taymiyyan moment*. Cambridge University Press.
- Arpa, E. (2002). *İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı* (Birinci). Fer Yayınları.
- Awal, M. A. (1997). *Three Divorces at One Instance with Special Reference to the Fatawa of Ibn Taymiyyah* [Tez]. University of Birmingham.
- Aygın, M. G. (2022). *XX. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletler'inde Selefilik* [Yüksek Lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bazzano, E. A. (2015). Ibn Taymiyya, Radical Polymath, Part 2: Intellectual Contributions: Ibn Taymiyya, Radical Polymath, Part 2. *Religion Compass*, 9(4), 117-139. <https://doi.org/10.1111/rec3.12115>
- Black, A. (2011). *The history of Islamic political thought: From the Prophet to the present* (2nd ed). Edinburgh University Press.
- El-Tobgui, C. S. (2020). *Ibn Taymiyya on reason and revelation: A study of Dar' ta'arud al-'aql wa-l-naql*. Brill.
- Eryiğit, A. (2018). *İbn Teymiyye'de Siyaset Nazariyesi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fazlullah, R. (2010). *Cami'ü't-Tevôrih* (E. Göksu & H. H. Güneş, Çev.; Bayrak Matbaası). Selenge Yayınları.
- Fushoosh, F. M. M. (2016). *A Critical Study of Ibn Taymia's Response to Chritianity (İbn Teymiyye'nin Hristiyanlığa Cevabı üzerine Önemli Bir Çalışma)* [Doktora Tezi]. Aligarh Müslüman Üniversitesi.
- Gaudefroy-Demombynes, M. (1941). Un docteur de l'Islam, Ibn Taimiya (1262-1328) [Henri Laoust, Essai sur les doctrines sociales et politiques de Taqi ed din Ahmad b. Taimiya]. *Journal des Savants*, 1(1), 24-38. https://www.persee.fr/doc/jds_0021-8103_1941_num_1_1_5919
- Gibson, R., Larsen, T., Gibson, R., & Larsen, T. (2012). *Evangelicalism* (ss. 9780199799558-0071) [Dataset]. <https://doi.org/10.1093/obo/9780199799558-0071>
- Hassan, H. (2016, Haziran). The Sectarianism of the Islami State Ideological Roots and Political Context. *Carnegie Endowment for International Peace* (2016), 4-29. <https://about.jstor.org/terms>
- Hoover, J. (2016). Ibn Taymiyya between Moderation and Radicalism. *Edinburgh University Press*, 177-203.

- Hoover, J. (2019a). Foundations of Ibn Taymiyya's Religious Utilitarianism. İçinde P. Adamson (Ed.), *Philosophy and Jurisprudence in the Islamic World* (ss. 145-168). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110552386-010>
- Hoover, J. (2019b). *Makers of the Muslim World*. One World Academic. oneworld-publication.com
- Ibn 'Abd al-Hādī, M. ibn A. (1970). *Al-'Uqūd al-Duriyya min Manāqib Shaykh al-Islām Ibn Taymiyya*.
- Ibn Taymiyyah. (2005). *The Decisive Crierion between the Friends of Allah and the Friends of Shaytan* (Abu Rumaysah, Çev.). Daar us-Sunnah Publishers.
- İbn Abdülhādī, Ş. (t.y.). *El-Ukūd* (C. 2). info@ataat.com.sa
- İbn Kesir, & Tercüme Keskin Mehmet. (1995). *El Bidaye ven nihaye* (Gündoğdu Matbaası, C. 12). Çağrı Yayınları.
- Ibn Taymīyah, A. ibn 'Abd al-Ḥalīm. (2003). *Diseases of the heart & their cures*. Daar us-Sunnah Publishers.
- Ibn Taymīyah, A. ibn 'Abd al-Ḥalīm, Ani, S. H., & Tel, S. A. (2009). *Book of faith: Kitab al-Iman* (Malaysian edition). Islamic Book Trust.
- İbn Teymiyye. (1985). *Es-Siyasetü 'ş-Şeriyye* (V. Akyüz, Çev.; 1. Basım). Dergah Yayınları.
- İbn Teymiyye, A. (1976). *Eş-Şârim al-Maslûl 'alâ Shâtım ar-Rasûl* (M. M. Abdulhamid, Ed.; C. 1).
- Islahi, A. A. (1988). *Economic concepts of Ibn Taimīyah*. Islamic Foundation.
- İbn'i Kesir. (2023). *El-Bidaye Ve'n-Nihaye*. OPENMAKTABA. <https://openmaktaba.com/el-bidaye-ven-nihaye-pdf/>
- İşcan, M. Z. (2012). Tarih Boyunca Selefî Söylem. *Eskiyeşi*, 25, 57-64.
- Khan, A., & Kendall, E. (2016). *Reclaiming Islamic tradition: Modern interpretations of the classical heritage*. Edinburgh University press.
- Kılıç, M. (2020). *İbn Teymiyye'nin Fıkıh Anlayışında Toplumsal Gerçeklik* [Yüksek Lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Koca, F., Özervarlı, M. S., & Kara, M. (1999). *İBN TEYMIYYE, Takıyyüddin* (İstanbul, C. 20, ss. 413-414). Türkiye Diyanet vakfı.
- Krawietz, B., Tamer, G., & Kokoschka, A. (Ed.). (2013). *Islamic theology, philosophy and law: Debating Ibn Taymiyya and Ibn Qayyim al-Jawziyya*. De Gruyter.
- Kuhn, Y. (2020). *Über Vernunft und Offenbarung in Ibn Taymiyyas Denken* (1. Auflage). tredition.
- Laoust, H. (2021). *İbn Teymiyye'nin Sosyal ve Siyasal Görüşleri Üzerine Bir Deneme* (C. 1). Memfis.
- Little, D. P. (2012). Memlükler'de Din. Çev. Efe Durmuş. *History Studies*, 4, 471-482.

- Meijer, R. (Ed.). (2014). *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199333431.001.0001>
- Michot, Y. (2022). Ibn Taymiyya and the Case for a Salafism of Mercy. İçinde V. J. Cornell & B. B. Lawrence (Ed.), *The Wiley Blackwell Companion to Islamic Spirituality* (1. bs, ss. 531-544). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118533789.ch28>
- Michot, Y., Lawrence, B. B., & Ibn Taymiyyah. (2012). *Against extremisms*. Albouraq Editions.
- Oral, M. (2022). *İbn Teymiyye ve Mukaddimetun fî Usûli't-Tefsir Adlı Eseri*. Unpublished. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.10614.06729>
- Öztürk, S. (2018). *The Role of Political Salafism in the Formation of Saudi Arabia and the Taliban Regime (Suudi Arabistan ve Taliban Rejiminin Oluşmasında Siyasi Selefiliğin Rolü)* [Doktora Tezi]. Orta-Doğu Üniversitesi.
- Philips, A. A. (2015). *Essay On The Heart By Ibn Taymiyyah (Commentary By Dr. Bilal Philips)*. Australian Islamic Library. www.australianislamiclibrary.org
- Sarı, H. (2020). Hisbe Teşkilatı Özelinde İbn Teymiyye'nin İktisadi Nazriyesi: Piyasa, Fiyatlar ve Ücretler. *Kırıkkale Üniversitesi sosyal Bilimler dergisi*, 4(2), 267-281. <https://doi.org/DOI: 10.47140/kusbder.790722>
- Sarrio, D. R. (2011). Spiritual anti-elitism: Ibn Taymiyya's doctrine of sainthood (*walāya*). *Islam and Christian-Muslim Relations*, 22(3), 275-291. <https://doi.org/10.1080/09596410.2011.568812>
- Şahin, H. (2013). İbn Teymiyye'nin Siyaset anlayışı (The Political Thought of Ibn Taymiyyah). *JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies)*, 6(3), 615-638.
- Şahin, Z. (2020). *Mâverdî ve İbn Teymiyye'nin Devlet Yönetim Anlayışı (El-Ahkâmu's-Sultaniyye ve Es-Siyasetü'ş-Şerriye Örneği)* [Yüksek Lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Tareen, S. (2011). *Deoband Madrasa* (ss. 9780195390155-0019) [Dataset]. <https://doi.org/10.1093/obo/9780195390155-0019>. En son erişim: 22.09.2025.
- Tariq, K. K. (2016). Lessons From Islamic History: Ibn Taymiyyah and the Synthesis of Takfir. *Huffington Post*. https://www.huffpost.com/entry/ibn-taymiyyah-and-the-syn_b_10096820
- Taymiyyah, I. (2001). The Religious and Moral Doctrine of Jihad. *Rudolph Peters, Jihad in Classical and Modern Islam: A Reader*.
- Toprak, M. Ş. (2019). *Selef İnanç Sisteminin Günümüze etkisi* [Yüksek Lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim dalı.
- Töre Sivrioğlu, U. (2013). İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi. *Journal of Management and Economics Research*, 20, 88-104. <https://doi.org/10.11611/JMER37>

- Weismann, I. (2001). *Taste of modernity: Sufism, Salafiyya, and Arabism in late Ottoman Damascus*. Brill.
- Yalçın, A. (2020). *Selefi düşüncenin tarihsel gelişiminde İbn Teymiyye* (Kimlik Yayınları). Kimlik Yayınları.